

Onko tulevaisuus Euroopan, maailmankansalaisen ja rikosjuristin?

RISTO WALLIN

Kosovon konflikti on nostanut päivänpoliittiseen keskusteluun monia toisen maailmansodan jälkeisen ajattelun veteraaneja. Jürgen Habermas tuli esille keväällä 1999. *Die Zeitissa* julkaistussa artikkelissaan Habermas pohti, mitä Kosovo kriisi ja Naton iskut kertovat nykyisyydestä, erityisesti oikeuden ja politiikan, lain ja vallan suhteista. Teoretisoinnin ohella Habermas esitti konkreettisia todisteita kansainvälisestä laillisuudesta ja kosmopolitistisesta maailmanjärjestyksestä. Kun päämääränä on maailman yhtenäinen lakikudos, jossa maailmankansalaiset ovat sekä lain säätäjiä että laillisista oikeuksista nauttijoita, myös Kosovon kriisi kääntyy tapaukseksi, joka valaisee maailmanpolitiikan ongelmakohtia ja auttaa kansainvälistä yhteisöä pääsemään lähemmäksi kosmopolittista maailmanjärjestyksiä. Tärkeä kirjainyhdistelmä on yhä jatkossakin YK. Se ei kuole vaan sitä on kehitettävä erityisenä laillistajana.

Uudet humanitaariset sodat

”Kysymys oli sodasta, totta kai. Allianssin ilmaiskut halutaan toki nähdä jonakin muuna kuin sotana traditionaalisessa mielessä” (Habermas 1999, 1). Habermas johdattelee lukijan keskelle 1990-luvulle tyypillistä sotien, operaatioiden ja interventioiden erilaisten merkitysvahteiden pohdintaa ja niiden hallitsemisen nopeakänteistä historiaa. Kansainvälisten suhteiden

suuri teema 1990-luvulla on ollut interventionismi, puuttuminen valtion sisäisiin asioihin (vrt. Koskenniemi 1991). Humanitaarinen oikeusargumentaatio on yhdistetty sotilasoperaatioihin, joita on tehty kansainvälisen yhteisön väliintuloina kriisiytyville alueille. Argumentaation hienosyiset säkeet luotiin YK-lippujen alla. Kun ”nukkuva kaunokainen” (YK:n peruskirja) herätettiin, saatiin operaatioiden taakse toisen maailmansodan jälkeinen YK-paradigma. Operaatioiden tuoma muutos sopi maailman uuden yhtenäisyyden etsijöille ja uuden maailmanjärjestyksen pystyttäjille. YK esitti vuonna 1992 maailmalle uudet kriisinhallintakategoriat, jotka mullistivat arsenaaleillaan perinteisen rauhanturvaamisen. Julkisuudessa opittiin pian toistamaan rauhan tekemisen, turvaamisen, rakentamisen ja pakottamisen eroja ja viittamaan tarkasti juuri siihen peruskirjan oikeaan lukuun ja artiklaan, jonka kirjaimen mukaan nyt toimittaisiin (vrt. Wallin 1996). Tyrannin moukarointi alkoi muistuttaa rikosoikeudellista prosessia. Tilanteiden arviointi pysyi johtavien ammattilaisten käsissä. Saddam Husenin vastaisen operaation jälkeen alkoi kuitenkin ajanjakso, jolle on ollut omintakeista nopeita muutokset, juuri äskettäin oikeaksi opiksi julistetun ohjelman nopea hylkääminen ja uuden etsiminen.

Kosovon kriisi ei saanut aikaan länsimaissa samanlaista yksimielisyyden ja professionaalisuuden tunnetta. Kriisi provosoi uskomattoman

monien eri alojen ihmisiä kirjoittamaan oman tulieluisen näkemyksensä maailmanpolitiikasta ja sivulauseissa pohtimaan vanhojen sanastojen käyttökelpottomuutta. Ongelmat tuntuivat varsin nurinkurisesti ja yksipuolisesti syntyvän siitä, että Nato-operaation puhemiehet eivät löytäneet vakuuttavaa siltää yhteisten normien ja aseiden välille, ei suinkaan siitä, että Jugoslaviassa rikottiin ihmisoikeuksia mitä karkeimmalla tavalla.

Kosovo-keskusteluiden yläpuolella leijui yhdessä jos toisessa maassa perustavampi ajattelun murroksen tunne. Kriisi provosoi polaarisia kannanottoja, joissa tapailtiin myös maailmansodan raskaita sanoja ”natsi”, ”hitler” ja ”kansanmurha”, joilla viitattiin traumoihin, joista toisen maailmansodan jälkeinen maailman halusi päästä eroon. Kosovo muodostui ennen muuta piikiksi niiden lihassa, jotka olivat oppineet kunnioittamaan vanhoja pelisääntöjä, YK:ta ja turvallisuusneuvostoa maailman rauhan takaajana. Tämän näkemyksen arvostelijat käyttivät YK:n ohittamista hyväkseen ja julistivat, ettei legalismilla monumentoituja suhteita voida ikuistaa, että ennemmin tai myöhemmin monumentit menettävät lumovoimaansa ja näyttävät surkeilta verrattuna uusiin luonnoksiin. Yhtälöön kuului, että interventio-nisteilta ikään kuin loppuivat aiemmin loppumattomilta tuntuneet oikeudelliset argumentit.

Kosovossa Naton tiedotukseen syntyi ongelmia aina, kun esitettiin kysymys, miten ilman YK:ta voitaisiin operaatiolle luoda se vakuuttava ilmapiiri, joka vallitsi 1990-luvun alun YK-operaatioissa. Tästä on esimerkkinä Naton tiedottajan Jamie Chainen puolustuslausunto, kun Naton pommien väitettiin osuneen pakolaisten traktorikolonnaan: ”Pilotti pudotti pommin hyvässä uskossa, kuten voitte olettaa demokraattisessa kansakunnassa (*democratic nation*) koulutetun pilotin tekävän” (The Guardian, 16.4.1999, 3). Puolustusministeri William Cohen argumentoi samassa tilanteessa, ”En usko, että mikään muu kansakuntien (*nation*) tai demokratioiden yhdistelmä (*combination of democracies*) voisi sanoa olleensa yhtä huolellinen varotoimissa kaikessa suunnittelussa, koulutuksessa ja harjoittelussa. Olemme minimoineet syyttömille siviileille aiheutuvat vahingot, ja meidän pitäisi olla ylpeitä siitä” (The Guardian, 16.4.1999, 3).

Kosovon interventiossa ei ollut kysymys itsepuolustuksesta tai kollektiivisesta itsepuolustuksesta, rauhaan pakottamisesta tai peruskirjan VII luvun mukaisesta operaatiosta. Päinvastoin, Jugoslavian puolestapuhujat asettautuivat legalismin, rauhan ja peruskirjan puolustajiksi. Jugoslavian YK-edustaja Vladislav Jovanovicin sanoi kirjeessään turvallisuusneuvostolle 24. 3. 1999: ”Päätös hyökätä itsenäiseen maahan on tehty turvallisuusneuvoston ulkopuolella. Turvallisuusneuvosto on kuitenkin YK:n peruskirjan mukaan ainoa elin, joka on vastuussa kansainvälisen rauhan ja turvallisuuden ylläpitämisestä. Agressio on (YK:n) peruskirjan peruseriaatteiden räikeä loukkaus, ja suorassa ristiriidassa 53. artiklan, 1. kohdan kanssa, jonka mukaan alueelliset järjestöt tai toimijat eivät saa harjoittaa mitään pakottavaa toimintaa ilman turvallisuusneuvoston valtuutusta” (UN Press Release SC 6657). Samassa yhteydessä Kiinan edustaja sanoi Kiinan ”vastustavan voimankäyttöä ja voimankäytön uhkaa kansainvälisissä suhteissa, valtopolitiikkaa, missä vahvempi sortaa heikompa, ja sekaantumista toisten sisäisiin asioihin missä tahansa yhteydessä ja missä tahansa muodossa” (UN Press Release SC 6657). Valko-Venäjä, Venäjä ja Intia valmistelivat päätöslauselmaehdotelman, jossa todettiin, että YK:lla on peruskirjan mukaisesti ensisijainen vastuu ”maailmanrauhan ja turvallisuuden ylläpitämisestä” (UN Press Release SC 6657).

Oikeuden kehitystä vai politiikan muutosta?

Habermasin sosiolegalismi osoittautuu notkeammaksi kuin ikinotkeaksi luultu kansainvälinen oikeus. Habermasin esittelyssä Kosovon ympärillä ei näy mitään suurempia ongelmia: Operaatio oli Persianlahden ja YK:n peruskirjan viitoittaman, 1990-luvulla täyteen vauhtiin päässeen maailmankansalaistumisen jatko-osa. Kosovon kriisi heijasti vuoden 1648 Westfalenin rauhassa syntyneen järjestelmän rapautumisen viimeisiä kuolemanparkaisuja. Järjestelmän peruskivi, suvereeni kansallisvaltio, ei ole enää voimissaan. On tapahtunut struktuurinmuutos, joka on tehnyt itsenäisten valtioiden järjestelmästä yhä kompleksisemmän: ”Toimijoiden välillä on yhä suurempi keskinäisriippuvuus”

(ma., 6). ”Ongelmat ovat suuruusluokka, joita valtiot voivat ratkaista vain ja ainoastaan yhdessä” (ma., 6). ”Ylikansallisten ja kansainvälisten elinten, regiimien ja menettelytapojen asema ja toimivalta ovat nousussa, eikä pelkää vain kollektiivisen turvallisuuden alueella” (ma., 6). ”Ulkopolitiikka on taloudellistunut ja ulko- ja sisäpolitiikka yhdentyneet” (ma., 6). ”Ulkopolitiikka tarjoaa poliitikoille mielikuvituksellisemman mahdollisuuden, kun globaali talous jättää sisäpolitiikassa vähemmän pelivaraa” (ma., 6). Tässä kehyksessä ei Kosovo-interventiota tulisi yhdistää jossakin takana kummitteleviin pahansuopiin motiiveihin. Olennaista on, että ”Kosovon tapaus näyttää toteen, että universaalilla oikeuttaminen ei ole aina vain partikulaaristen tinkimättömien intressien verhoamista” (ma., 6). Kosovon tapauksesta on löydettävissä jotakin syvempää, laajemmin yhteistä. Interventiota ei voida kokonaisvaltaisesti selittää mahtimaiden, talousunionien ja sotilasliittojen erityisillä intresseillä.

Pitkälti juuri 1990-luvun humanitaarisista interventioista uuteen vauhtiin päässeessä ihmisoikeuskeskustelussa ei pidetä Habermasin Kosovo-artikkelin argumentointia kummajaisena. 1990-luvulla on erityisesti eurooppalaisessa keskustelussa tullut dominoivaksi tapa lukea ihmisoikeuksia ”kiteytyneinä demokratian tuotoksina kansalaisyhteiskunnassa” ja yhdistää tämä kiteytyminen lain universalisoitumiseen. Ihmisoikeudet nähdään kansainvälisen järjestelmän rakenteeseen jo kauan kuuluneina kehityspiirteinä, jotka ovat vasta nyt kylmän sodan jälkeen saavuttaneet asteen, joka rohkaisee puhumaan kosmopoliittisesta maailmanjärjestyksestä. Näkemys on lähes täysin syrjäyttänyt toisen maailmansodan jälkeisessä ilmapiirissä menestyneen skeptisismän, joka uskoi, että vain saaduissa syntyy niin täydellinen ja oikeudenmukainen maailma, että se suo ihmisoikeudet automaattisesti kaikille ihmisille. Tämä ”aktivismi”-ihmisoikeuskäsitys halusi jättää ihmisoikeudet niiden etuoikeudeksi, joilla ei ollut muuta puolustajaa, ja pitää ihmisoikeusarsenaalin erossa valtiosääntöoikeudellisista teemoista (vrt. Garcia-Mora 1956; Schuman 1952). Koska ihmisoikeusloukkaukset tapahtuivat usein sääntöjen soveltamisen ulkopuolella, erilaiset säännöt eivät uhreja pystyneet auttamaan.

Toisen maailmansodan jälkeisten vuosikymmenten ihmisoikeusargumentoijien pyrkimyksenä oli säilyttää ihmisarvon koskemattomuuden perusvaatimus myös niissä tilanteissa, joissa erilaisilla, mahdollisesti ristiriitaisilla säännöillä ja yhtenäistämällä pyrittiin romuttamaan yksilön ja vähemmistöjen minimioikeusturvaa.

Kaikki ihmisoikeuksista kirjoittavat ovat enemmän tai vähemmän yhtä mieltä siitä, että maailma ei ole ollut kauan aikaa nykyisen kaltainen. Erityisesti 1990-luvulla on ihmisten, yritysten ja valtioiden välille todenteolla muodostunut uudenlaisia suhteita, joita ei tarvitse tulkita vanhojen valtarakenteiden lujittamisohjelmien, kylmän sodan kyynisen identiteettipolitiikan pelinappuloina. Mutta onko maailma kehittynyt vaiko muuttunut? Kysymys merkitsee selvää perspektiivieroa humanitaarisiin interventioihin ja ihmisoikeuksiin. Habermasille maailman historiassa on enemmän kysymys kehityksestä kuin muutoksesta, prosessista kuin politiikasta. Tämä leimaa hänen Kosovo-artikkelinsa argumentointia, avainkonseptien määrittelyä erilaisilla *hyvän* idealisaatioilla ja *pahan* kuvalla: YK:n ideaalisointi universaalien normien reflektiojana (ma., 7), Euroopan ideaalisointi oikeudenmukaisen perustuslain esikuvana (ma., 7) ja vanhojen demokratioiden ideaalisointi oikean tien näyttäjänä (ma., 1). Idealisaatiot eivät tietenkään kestä lähempää tarkastelua. Argumentaatiota leimaa teemojen kaksijakoinen juoksutus, hyvän normitarinan liittyminen maailmakansalaisuuteen ja sen mukaiseen uusoikeudellistumiseen. Historia Westfalenin rauhasta Kosovon kriisiin on hyvän ja pahan välistä taistelua. Ihmistä ei näissä kahinoissa juuri löydä, vaikkakin *pahan* historia tuntuu erottuvan hyvän kehityksen historiasta siinä, että sitä luonnehtii ihmisten teot ja niiden riittämättömyys. Lauserakenteissa *pahan* pääfunktio tuntuu olevan ajanpelaaminen jatkokehitykselle ja taustatuen antaminen epätarkaksi jäävälle kehityskuvalle, joka ei tietenkään kerro, missä vaiheessa olemme menossa maailman laillistumisessa ja institutionalisoitumisessa.

Vaihtoehtoinen lukutapa ei kutsuisi lukijaa millekään tietylle matkalle. Sen taitaa tavallaan myös Habermas niissä kappaleissa, joissa tarkastellaan minkälaisia tekoja ”valtioiden maail-

massa” on tehty, miten argumentoidaan ja päämääriä asetetaan. Lukutapa kelpaa tutkijan empiiristä varovaisuutta, objektiivisuutta ja luke-neisuutta korostaviin viitteisiin, mutta ei varsinaiseen argumentaatiolinjaan. Habermasille ei riitä, että ihmisoikeusarsenaali ja rauhaturvaa-minen olisivat politiikan käyttökelpoisia väli-neitä aivan kuin mikä tahansa muu politiikas-sa ohjaaminen, osallistuminen, vaikuttaminen ja painostaminen. Vaihtoehtoinen lukutapa näkee 1990-luvun suhteessa historiaan toisenlaisena muutoskaarena. Huolimatta kansainvälistymi-sestä ja uusien instituutioiden noususta vanho-jen rinnalle, kilpailu ja voittamisen pyrkimys ovat ehkä syvemmillä politiikan käsitteistössä kuin koskaan, niin kansakunta-käsitteistössä kuin myös EU:n, YK:n ja maailmankansalaisen uusissa käsitteistöissä. Ihmisoikeuksia ja rau-hanturvaamista ei voida ymmärtää peliasetel-man ulkopuolisina asioina, huolimatta niiden suuresta positiivisesta deonttisesta merkitykses-tä. Ihmisoikeuksien puolustaminen onnistuu sitä paremmin, mitä paremmasta asemasta vaa-timus esitetään ja mitä tehokkaammin me-kollektiivi pystyy sulkemaan ulos väärät käsityk-set. Säälipisteillä ei politiikassa ole suurta mer-kitystä, minkä ihmisoikeusaktivistit ovat aina ymmärtäneet paremmin kuin järjestelmäkäsit-teillä operoivat oikeudenmukaisuusteoreetikot. Näkemyksen mukaisesti ihmisoikeudet ja rau-hanturvaaminen ovat saaneet kannatusta muo-dikkaina, puolustettavina asioina, hallituksen poliittista liikkumavaraa korostavina, politiikan keinovalikoimaan kuuluvina uudenlaisina, po-liittista osaamista, menestymistä ja voittamis-ta heijastavina alueina, mihin on tarjoutunut suurempi mahdollisuus kylmän sodan jälkeen, kun suurvaltaideologioiden ja mustasukkaisten ohjauspyrkimysten tarve on vähentynyt.

Mutta miksi Kosovo kääntyy Habermasin käsitejärjestelmässä suotuisaksi ennakkotapauk-sesi, kun se oli monille muille mitä kauhistut-tavin käänne? Habermasin perusstrategia on kääntää toisin päin, ylösalaisin, kansainvälisen oikeuden argumenttien alistussuhteet. Ihmisoi-keusretoriikka dominoi järjestysretoriikkaa. Ih-misoikeusretoriikalla on suurempi muutosvai-kutus järjestysretoriikkaan kuin toisin päin. YK:n hierarkiassa asioita on totuttu lukemaan päinvastoin: kepeäksi ja hienovaraiseksi tarkoi-tetun ihmisoikeusretoriikan ei ole juuri pelätty

mullistavan kuolemanvakavia, valta- ja järjes-tyspuhunnalla ylläpidettyjä pääjakoja. Kosovos-sa tuskastuivat tiettyjen maailmanjärjestyskäsi-tysten edustajat juuri sen tähden, että Kosovos-sa kepeäksi tarkoitettu ihmisoikeusretoriikka astui kunnolla YK:n kehystämien järjestysargu-menttien varpaille.

YK-järjestön sisältäpäin katsottuna Habermas edustaa erikoista hanketta YK-legalismin aikana, jolloin on ymmärretty retoriikkaa ja arvostettu uudella vakavuudella sanojen voimaa vallan välineenä. Tästä perspektiivistä Habermas on kuin toisen polven kansainliittolainen YK-keskustelussa, joka on korvannut Kelsenin, Wehbergin, Schückingin tasavaltalaisuuden ja kansainvälisen oikeuden symbioottisen kehitys-ihanteen tasavaltalaiskomponentin maailman-kansalaisuudella (vrt. Korhonen 1983). Kehi-tysihanne nostaa Kosovon kriisin punnitsemisen korkeammalle metatasolle, jossa kriisistä voidaan olettaa ja uskoa enemmän kuin YK:n päärakennuksessa. Habermasin legalismin tekee omaksi lajikseen vapautuminen pragmaattisten kansainvälisen oikeuden järjestysajattelijoiden tuskasta sovittaa kaikki tapahtunut tiukkaan jär-jestysmalliin ja järjestys omaan argumentaa-tioonsa. He tuskastuvat taakan painosta, kun on raahattava mukanaan kansainvälisen oikeuden rauha- ja oikeudenmukaisuusargumenttien oi-keaa kombinaatiota: Järjestelmää on kehitettä-vä mutta kehitykselle on tiukat ehtonsa, joita on ennen muuta rauhan vaatimus. Rauha-, oi-keudenmukaisuus- ja vapausargumentit on ke-hitettävä rajattujen mahdollisuuksien sisällä.

Habermasin optimismin salaisuus on tietyn-lainen ”vapaa lento” oman käsitejärjestelmän rakentamisessa, jossa järjestelmään voidaan poimia, mitä siihen tarvitaan ja jättää ylimää-räinen pois. Hän lukee peruskirjoja, päätöslau-selmia niin kuin ne on kirjoitettu, maksuen ne normeina, kun ne sopivat suhteessa toisiinsa ja suhteessa siihen, mitä halutaan todistaa. Tämän vuoksi hän löytää peruskirjasta enemmän mah-dollisuuksia, kuin mitä sieltä muut tällä hetkellä löytävät.

Kilpailevat ”hyvä kansakunta”-argumentit

Habermasin käsitejärjestelmä saa Kosovon tapauksen jälkeenkin YK:n elämään ja voimaan tulevaisuudessa vielä parempana, kun westfa-

lenilaisten ajattelijoiden mielestä YK tekee kuolemaa. Heidän mielestään tuhon syy on selvä: Kosovossa rikottiin sitoumusta, jonka mukaan ns. ”tasavaltalainen” hallitus on teoistaan vastuullinen kansalaisilleen. Muut kansakunnat voivat kyseenalaistaa tämän lähtökohdan vain erityisolosuhteissa, ja vain YK on siihen oikea foorumi. Heidän näkemyksensä järjestyksestä perustuu mystiseen, kahden *nation*-argumentin rinnakkaiseen esittämiseen, mikä tietysti myös luetaan YK:n peruskirjasta. ”Hyvä kansakunta”-argumentti voidaan yleistää kansainvälisen *hyvän* abstraktiksi, jota käytti mm. Jugoslavian sotarikostribunaalin tuomari Louise Arbour esittäessään syytekirjeen presidentti Miloseviciille: ”Syytekirjelmä on suunnattu viittä nimeltä mainittua syytettyä vastaan. Se ei ole suunnattu Jugoslavian liittotasavaltaa (*state of federal republic*) vastaan, eikä sen kansaa (*people*) vastaan. Mitkä tahansa ovatkin ristiriidat Jugoslavian liittotasavallan kansalaisten (*citizens*) keskuudessa ja heidän ristiriitansa muiden kansakuntien (*nations*) kanssa, uskon, että he odottavat luottamustansa väärinkäyttäneiden johtajien saapuvan Haagiin vastaamaan syytöksiin” (Prosecutor ICTY, Louise Arbour, Statement, JL/PIU/404-E, 2). Arbourin esittämä versio saa vastaansa kansallisvaltiollisen *hyvän* abstraktion, jolla Jugoslavian sodanjohto argumentoi Kosovon konfliktin aikana. Milosevicin mukaan: ”Huolimatta Naton kauheista rikoksista, me aiomme taata kaikille Kosovon kansalaisille (*all the citizens of Kosovo*) elämän ja tasa-arvoisuuden” (The Guardian, 16.4.1999, 3).

YK ja maailmankansalaistaminen

Habermasin ongelmana on tietysti kehityksen todistaminen, erityisesti, kun teoria tuodaan Kosovon kaltaiseen tilanteeseen. Kuinka saadaan villi muutos kääntymään todisteeksi kehityksestä. Tässä pyrkimyksessä kehityksen puolustaja ei voi vastustaa kiusausta tarttua tarjolla oleviin 1900-luvun uusien instituutioiden kehitysorientoituneisiin dokumentteihin, lukea dokumentteja ja löytää kehitysyhteyden pilkahdus ja liittää se oman teorian osaksi. Ei ole mikään ihme, että maailmankansalaisen tarinan kirjoittajat löytävät YK:n peruskirjasta sopivan juonen. Habermas tuntuu tulevaisuusoletuksissaan luottavan kansainvälisiin instituutioihin

oikeudenmukaisuuden takaajana yhtä suurella polarisoivalla vimalla kuin monet ovat uskooneet kansallisvaltiioon.

Habermas kirjoittaa: ”Tämä kehitys [kansainvälisen järjestelmän kosmopolitisoituminen] alkoi YK:n perustamisella. Itä-länsi-konfrontaation laantumisen jälkeen Persianlahti ja muut interventiot edistivät kehitystä. Humanitaarisia interventioita on vuodesta 1945 lähtien tehty vain YK:n nimissä ja operaation kohteena olevien maiden hallitusten muodollisella hyväksymyksellä. Persianlahden sodan aikana turvallisuusneuvosto puuttui faktisesti suvereenin valtion ‘sisäisiin asioihin’ perustamalla lentokieltoalueen Irakin ilmatilaan ja turva-alueen kurdipakolaisille Pohjois-Irakiin. Toimintaa ei kuitenkaan perusteltu eksplisiittisesti vainotun vähemmistön suojelemisella sen omalta hallitukselta. Päätöslauselmassa SCR 688 huhtikuulta 1991 Yhdistyneet Kansakunnat perusti toimensa interventio-oikeutensa, joka sillä on ‘kansainvälisiä turvallisuusuhkia’ vastaan. Tänäpäin [29.4.1999] on kyse muusta. Pohjois-Atlantin sotilasliitto toimii ilman turvallisuusneuvoston mandaattia perustellen interventionensa hätäapuna vainotulle etniselle (ja uskonnolliselle) vähemmistölle” (ma., 1). Ja jäljempänä: ”Kun turvallisuusneuvosto ei ole kykenevä toimimaan, voi Nato perustaa toimensa vain kansainvälisen oikeuden moraaliseen velvoittavuuteen, normeihin, joiden perustana ei ole kansainvälisen yhteisön tunnustamien instanssien oikeudenkäyttö” (ma., 7).

Kosovo-artikkelin kaikki tarkemmat merkit kosmopolitisoitumisesta ovat YK- kehuksesta. Miksi? Siksi, että YK on herkullisella tavalla maailmanpolitiikkaa monumentoivaa, eri taroituksiin sopivaa metateoriaa, joka on yhtä aikaa ruumis ja sielu, valta ja oikeus. Se toimii kansainvälisenä merkityksellistäjänä, jota ilman teorian ei ole yhtä helppoa nähdä kansainvälistä faktisena, kehittyvänä järjestelmänä, osana valistuksen poliittista projektia. YK:lla päästään eroon erityisintresseistä ja luodaan tulevaisuushorisontti, joka antaa saman lain kaikille. Myös Habermasille se on idealismia: maailman ihmiset saadaan yhtenäiseen yhteisöön, jopa yhteisen lain säätäjiksi ja oikeuksien nauttijoiksi. YK myös mahdollistaa realismin idealisoinnin; hallitukset saadaan luokitettua hyvien, epätietokäiden tavoitteiden ta-

voittelijoiksi, mikä luo kosmopoliittisen tunteen ei-kenenkään/kaikkien ihmisten vallasta maailmayhteisössä. Tämä muistuttaa kansainvälisen oikeuden pyrkimyksiä kohti yhtä koherenttia maailmaa. Molemmat operoivat valtio- ja kansakuntakäsitteistöllä ("weltbürgergesellschaft", "Nations of the United Nations") oikeuttaen kansainvälistettyä kansakunta-käsitettä ja tavallaan epäillen poliittista ihmistä, poliittista osallistumista ilman laillistumiskehitystä. Ne tavallaan kopioivat 1800-luvun *nation*-käsitteen argumentatiivista funktiota valtiosääntöoikeudessa, jonka mukaisesti kaikki kansalaiset sisään sulkeva ohjelma nousee politiikan, puolueellisuuden, rasismien ja epäoikeudenmukaisuussyösten yläpuolella. Molemmat ovat moderneja YK:n ajan merkityksessä. Ne puolustavat kansalaisyhteiskuntaan universalismista johdettua demokratia-käsitystä. Molemmat operoivat demokratian prinssiipillä, mutta perustaltaan ne epäilevät poliittisen ihmisen kykyä maailman pyörteissä. Perustuslaillinen valtio on toisaalta kehityksen peruskivi, mutta valtion itsenäisyys ja omavaltaisuus ovat taas sen vastainen järjestysmalli. Ratkaisu on pitäytyä kansalaisen käsitteessä, mutta kansalaisen pitää siirtyä maailman puolelle. Näin Habermasille ja yleisemmin uudelle ihmisoikeusinternationalismille on tärkeämpää vedota ihmisoikeusargumentoinnissa kansalaisen käsitteeseen yksilön sijaan ja perustuslailliseen valtioon siltäkäsittäänä pois valtioiden mallista (*Staatenwelt*) kohti kosmopoliittista maailmankansalaisuutta.

Toisaalta molemmat osaavat myös sopeutua ajatukseen olemassa olevasta "perusjärjestyksestä". Tässä mielessä Habermasin *kansalaisen* tarina myös heijastaa toisen maailmansodan jälkeistä järjestysajattelua ja tulee lähemmäksi rakkaita oppositioita, westfalenilaisia, kuin niitä ajattelijoita, jotka eivät tulkinnaansa sitoudu etukäteen mihinkään sementoituun suhdjärjestelmään. Tavallaan molemmat, sekä Habermas että westfalenilaiset, vain ehdottavat omaa versiotaan toiminnan imperatiivista ja johtavat sen maailmanpolitiikasta.

Politiikan käsite

Habermasin mukaan politiikan käsite on suunnattu kaventamaan ja anastamaan vallan "suverenille väkivaltamonopolille". Ongelman kes-

kipisteeksi nousevat pessimistinen ihmiskuva ja läpinäkymätön "*Begriff des Politischen*" (ma., 6), siihen liitetty ajattelutapa "kansallisesta" itsemääräämisestä "luonnollisena itsemääräämisenä" (ma., 6). "Ne muodostavat perustan doktriinille, jolla halutaan säilyttää valtion koskemattomuus ja kansainvälisoikeudellinen puutumattomuuden periaate" (ma., 6). "Kansainvälisessä erämetsässä pitäisi riippumattomien kansallisvaltioiden saada toimia omien intressien mukaisesti, mahdollisimman rajoittamatta, koska kollektiivin turvallisuus ja säilyminen ovat kansalaisjäsenten näkökulmasta pyhiä, koskemattomia arvoja, joista ei voi neuvotella" (ma., 6). Habermasin esittelemän politiikka-käsityksen kiinnittäminen suvereeniin tasavaltoihin on ennen muuta tapa lukea toisen maailmansodan jälkeistä historiaa Westfalenesikuvien alle samalla kurinalaisuudella kuin westfalenilaiset itse. Samalla löytyy myös turvallinen oppositio.

Habermasille *kansalainen* on Kosovon kriisin käsittelyssä samanlainen ambivalentti käsite kuin YK:n peruskirjasta poimittu *nation*-käsite. Se on keino suhtautua kansainvälisiin kriiseihin järjestelmäabstraktioina ja punnita niitä mystisellä tavalla, sijoittua johonkin uudistamisen ja justifioimisen, radikalismien ja taantumuksellisuuden välille. Kaiken suvereenisuus- ja valtakritiikin jälkeen, oletetun kansallisvaltion rappion jälkeen, Habermas sitoo uudelleen "vallasta vapaan ihmisen" perustuslailliseen suhteeseen ja poistaa ylivaltaa heijastavan suvereenisuusteessin ja lisää siihen ikään kuin luonnostaan tarpeelliset kansainväliset institootit ja kansainvälisen oikeuden.

Suvereenisuuskriittikki on kuitenkin tässä muuttunut paremminkin kategoriseksi kehityksen ja taantumuksen arviointiperusteeksi. Se ei ole kuitenkaan avain tarkkaan analyysiin syntyneestä tilanteesta. Habermasin kiinnostus Kosovosta on tavallaan monumentaalista. Hän ei huomaa, kuinka hän itse rakentaa Kosovon ympärille maailmankuvan, pahan kuvineen, hyvine instituutioineen, ja jättää liian paljon sen varaan, että maailmankuva osatekijöineen patenttiratkaisuna on oikeaan osuva tapa lukea politiikkaa.

Tässä mielessä Habermas ei lue osaa politiikan aineistosta ollenkaan, vaan erittelee politiikkaa omaan maailmankuvaansa sopivaksi

katsomallaan tavalla. Tämän perusteella voidaan sanoa, että hän on siirtynyt ”kansakunnan kansainvälistymisen” kaipuussaan pidemmälle kuin ehkä kukaan muu oikeusfilosofi, eikä hän juuri peittele oppimestarimaista sävyään. Habermas tavoittelee kansallisvaltioiden jälkeistä järjestystä, etsii lakia, järjestystä ja auktoriteettia, joilla ei ole vielä nimiä, jotka syntyvät vanhan valtajärjestelmän jälkeen. Hän vaatii ihmisoikeuksia kaikille *kansalaisille*. Paino ei ole ihmisoikeuksissa vaan uuden kansalaisuuden perustamisessa. Tämä *uuden* perustamisen retoriikka, legalismin ihailu, politiikkapakoiisuus, identiteettipolitikointi, tekee Habermasista itsestään mitä mielenkiintoisimman tutkimuskohteen, hän ei todellakaan pelkää ottaa kantaa ja omaksua poliittisen näkijän roolia. Hänet voidaan yhdistää systemaattisempaan muutokseen: Humanitaaristen interventioiden kontekstissa 1990-luvulla on myös noussut uudelleen ”ohjeita valtiaille”-kirjoitusraditio, joka nyt suuntaa sanomansa maailmankansalaiselle, ylitse muiden identiteettien.

YK:n peruskirjan retoriikka

Kaikista pysyviksi tarkoitetuista tulkinnoista huolimatta puoli vuosisataa vanhan YK:n peruskirjan notkeuden salaisuus on kuitenkin ollut sen kaunopuheisuudessa. Sen juoni ilmaisee oikeastaan vain modernia sitoutumattomuutta mihinkään yksityiskohtaiseen yhteen poliittiseen ohjelmaan. Se tarjoilee mahdollisuuksia erilaisille argumentoinneille, jotka kaikki voivat yrittää käyttää sinikantisen kirjan henkeä oman poliittisen tarkoituseränsä kääntämiseksi yleiseksi. Peruskirjan esipuheen monikko ”we” on oikeastaan vain luvannut pelastaa tulevat sukupolvet (vapaus), uskoa ihmisyyden arvoon (tasa-arvo) ja tuoda ihmiset yhteen (veljeys), muu on jätetty artikloissa kulloistenkin jäsenkansakuntien (nation) sovittavaksi. Peruskirja on valistuksen henkeävoittämä, minkä tähden maailman tilannetta diplomatian käytävien ulkopuolelta tarkastelevat normitutkijat ovat myös ottaneet kansainvälisen järjestön peruskirjan omakseen ja omaksuneet argumentointiinsa käsityksiä, lainauksia ja ideoita peruskirjan ”auktoiriteettia luovasta mielikuvituksesta”. Tämän johdosta on kysyttävä, onko mahdollista, että universalismin kaunopuhees-

sa on valistuksen ohella myös kuin salaa piilotettuna hiukkanen suurvalta-ajattelijoiden arroganssia. Onko esitettävän yksi seuraus normeilla verhoaminen, jolloin tämän päivän ratkaisut eivät yhdistyisi niihin kiistoihin, joista ne on ”käsittämishjekirjoilla” erotettu. Poliittikkaa suodattavalla teoriolla on luotu YK-paradigman ajalle tyypillistä mystistä, abstraktia, vallasta vapautettua uusarkkitehtuuria. YK-lain kaipuusta on kuitenkin myös tämän päivän kontekstissa luettavissa turvallisuusneuvoston ja totunnaisella tavalla fragmentoituneen maailman kaipuu. Isot pitävät pienet järjestyksessä, ja mahdolliset toiset pienet voivat yrittää hyötyä turvallisuusvajeiden ja muiden uusien tilanteiden tarjoamista mahdollisuuksista.

Oikeuden essentiaalit

Moderniin kansainvälisen oikeuden charcterisiin on viritetty ansa, johon lankeaa, jos yrittää löytää vain mieleisiään kutomalankoja kansaasta, jonka toiset ovat kutoneet. Habermasin maailmankansalainen yrittää löytää ystävää paremman kumppanin YK:n peruskirjan yhdistyneistä kansakunnista, mikä ei ole onnistunut edes järjestön avaintenhaltijalta, YK-sihteeristöltä, kun se on vaatinut peruskirjan kirjaimen noudattamista.¹ Kosovo-keskustelussa ei juuri ole kysytty perusteellisemmin, mitä tutulta ja turvalliselta tuntuva, aikaamme kuuluva YK on. Mistä se on syntynyt ja millaisia ratkaisuja se on tehnyt? YK:n perustamiskokouksen tärkein teoretisointi esitettiin oikeuden ja vallan suhteesta, joka siirrettiin metatasolle käyttämällä käsitettä ”*essentials for peace*”. Harvat normitutkijat ovat huomanneet, että *essentials for peace* toimi järjestön valtarakenteissa myös *oikeuden essentiaaleina*. Totaalisella sotaponnistuksella kavennettu kansallisvaltioiden valta takasi rauhan aikana myös muille YK-organisaation osasille kuin turvallisuusneuvostolle aivan toisen tasoisen valta-aseman. Kansainliiton politiikkapakoiiseen relativismiin verrattuna YK:n teksteissä omaksuttiin aivan toisen tasoisen itsevarmuus ja sitoutuminen ”yhte-

¹ Ensimmäisen kerran sihteeristö yritti perusteellisemmin taivutella turvallisuusneuvoston pysyviä jäseniä peruskirjan edellyttämiin toimenpiteisiin Palestiinassa 1947 (Lie 1954).

söön”, ”YK:n yhteiseen tahtoon”, ”resoluutioon”, ”meidän lakiin”. Kaikki organisaation tuotokset ilmaisivat jotakin aivan toisen tasoista, uutta luottamusta kansainväliseen yhteisöön. Tämä ei johtunut vähiten niistä valtahippuksista, joita sinkoili turvallisuusneuvostosta, kahden johtavan suurvaltavallan julistaessa hyvän hallinnon ohjelmaa pienemmille valtioille.

Näin myös YK:n malli oli heti alusta lähtien maailmankansalaisuuden malli. Valta näyttäytyi resoluutioissa ei-kenenkään/kaikkien valtana maailmanyhteisössä. Sen takaa piti osata lukea, ettei kaikilla ollut yhtä paljon ääniä ja että ääniä osattiin ostaa, myydä ja jopa kiristää. Jos tätä ei osannut lukea, näyttivät kansainväliset normit ja kansainvälisen virkamieskunnan uusi asema juuri niin politiikan ulkopuolella ja kiistojen yläpuolella olevalta kuin Habermasin kuvailema maailmankansalaisen laki, jossa oikeuden käsitteistö on täydellisesti erkaannutettu vallan käsitteistöistä.

Jos siltaa normien ja ylivoimaisen vallan, puhumattakaan väkivallasta, välille ei osaa tehdä, ei juuri kannata YK-historiaan sukeltaa. Jos sinne joka tapauksessa menee, niin YK:n aikaa pitäisi osata lukea erikoisena, toisen maailmansodan jälkeisenä historiana, modernin kansainvälisen legalismin, uudenlaisen rauha- ja oikeudenmukaisuusanaston ja uuden suurvaltaihmisen syntymisen historiana. YK:n maailmassa valta ei ole ollut samalla tavalla ilmiselvän ”westfalenilaista”, vaikka ”luunkova valtareaalismi” ja ”politiikan määritelmä” ovat olleet uusissa sovellutuksissaan myös YK:n maailmankansalaisuushankkeen verhottuja perusperiaatteita.

Maailman yhdentymisen poliittinen tarina

Habermasin Kosovo-artikkeli herättää ennen kaikkea kysymyksen, mikä saa Habermasin yhteiskuntatieteilijänä etsimään tietä pois politiikan käsitteistöstä laki- ja rikosoikeuden käsitteistöön. Toisen maailmansodan jälkeisen kansalais- ja kansakunta-argumentoinnin tulkitseminen myös kansainvälisen yhteisön yhdeksi yhdistämistavaksi avaisi aivan toisenlaisia mahdollisuuksia. Sen ehdoton etu olisi maailmankansalaistumisen muuttaminen myös poliittiseksi tarinaksi ja kansainvälisten suhteiden ”struktuurimuutoksen”, ”laillistumisen”, ”insti-

tutionalisoitumisen”, ”tekojen rikollistumisen” tarkasteleminen myös poliittisina ilmiöinä.

YK-aikakauden merkittävimpiä diskursiivisia siirtoja on modernin *nation*-käsitteen konsensussisällön kopioituminen valtiosääntöoikeudesta maailmanjärjestyksen arkkitehtuuriin. Järjestelmää ei ole sidottu pysyviin normeihin vaan paremminkin niiden jatkuvaan muuttumiseen, jota valtiosääntöoikeuden *nation*-käsitteeseen sisältyvä abstrakti käsitys poliittisesta vallasta, vallan piiloutumisesta, heijastaa. Tähän kuuluu myös oletettujen kansainvälisten toimijoiden automaattisten kilpailusuhteiden häviäminen ja vihollisen muuttuminen järjestelmän abstraktioksi (vrt. Claude 1956, 264–265). Näin ihmisoikeuksien rikkoja on YK:n mallissa jo kauan ollut, kuten Habermas aivan oikein sanoo, ei niinkään ”teoistaan moraalisesti tuomitava” vaan ”rikollinen, jota vastaan on käännyttävä” (ma., 6). Mutta avainta YK-mallin ei-kenenkään/kaikkien vallan mystiikan avaamiseen ei löydy kansainvälisen yhteisön päämääristä, kuten pitkälti Habermasilla, vaan erilaisten suljetumpien valintatilanteiden sekä äänestysten ja vaalien avoimesta kilpailutilanteesta.

***Nation* kansainvälisen oikeuden yhteisö-abstraktion käsitteenä**

Nation on muuttunut myös kansainvälisen oikeuden yhteisöabstraktion käsitteeksi. Se voidaan yhdistää erityisesti YK-areenan politiikkaan tuomiin piirteisiin. Liittoutumat alkoivat yhä enemmän koskea liittoutumista vanhojen rajojen yli. Valta muuttui toisella tavalla ”yhteiseksi” ja ”keskitetyksi”, mikä rikkoi westfalenilaisten suvereenisuusteetin perusmallia ja antoi teesille uusia, mm. suvereenisuuden velvoittavuutta ja sosiaalisuutta painottavia konnotaatioita. Käsitteestä pitää lukea toisen maailmansodan jälkeisten johtavien suurvaltojen ylivertainen valta ja politiikan vaikuttamismahdollisuus (vrt. White 1993; Reisman 1988), joita eivät padonneet vanhat valtiorajat. Modernit suurvaltaprojektit olivat täysin toisenlaisia valtaprojekteja kuin se projekti, joka kiinnitti erityistä painoarvoa valtioiden sisäiseen koskemattomuuteen. Käsitteestä voidaan lukea suurvaltojen kilpailevat hyvän hallinnon ja ihmisoikeuden mallit, jotka voidaan yhdistää *nation*-käsitteeseen sisältyvään *hyvän* finaalisuuden

uudenlaiseen kansainvälistymiseen. Yksilön vapaus, kansakunnan yhtenäisyys ja maailman yhdentyminen oli mahdollista esittää vakuuttavana kokonaisuutena vain kansainvälistetyllä kansakunnan käsitteellä.²

Ihmisoikeuspolitiikan dilemmat

Pääsääntöisesti Habermasin analyysissä maailma jo nyt jotakuinkin yhtenäinen, kansainväliset rakenteet suhteellisen kunnossa, kehitys oikealla raiteella, mutta kirjoituksensa lopussa Habermas rikkoo asetelman: ”Eurooppa ja Yhdysvallat ajattelevat ihmisoikeuksista eri tavalla. USA ajaa ihmisoikeuksien globaalia täyttymistä omana kansallisena maailmanmahtimissionaan, jossa päämäärät seuraavat valtapolitiikan premissellä” (ma., 7). ”Useimmat EU:n jäsenmaiden hallituksista ymmärtävät ihmisoikeuspolitiikan prosessiksi, jonka päämääränä on kansainvälisten suhteiden läpikotainen oikeudellistaminen. Se on jo nyt muuttanut valtapolitiikan parametrejä . . . USA on omaksunut itselleen supervallan järjestyksen valvojan tehtävän ‘valtioiden maailmassa’ [*Staatenwelt*], jota YK vain heikosti säätelee. Ihmisoikeudet palvelevat vain moraalisen arvo-orientoitumiskinona poliittisten päämäärien arvioinnissa . . . Yhdysvalloilla on pitkä traditio ajattelussa, joka sekoittaa humanitaarisen epäitsekkyuden ja imperialistisen valtalogiikan” (ma., 7). Uusi jakolinja on nyt toisaalla: ”Linja kulkee nyt anglosaksien ja manner-Euroopan välillä”, niiden, ”jotka kutsuvat YK:n pääsihteerin yhteiseen neuvonpitoon ja yrittävät löytää yhteisymmärryksen Venäjän kanssa, ja toisaalta niiden, jotka luottavat omiin aseisiinsa” (ma., 7). Habermas maalaa uutta jakoa³.

² Habermas viittaa melkein samaan: ”Politologit sanovat, että maailman maiden välillä on syntynyt aivan uudenlainen jakolinja: Vain rauhantahtoisilla, hyvinvoivilla OECD-yhteiskunnilla on varaa asettaa sopusointuun omat kansallisvaltiolliset intressinsä YK:n maailmankansalaisen vaatimustason kanssa” (ma., 7).

³ Uusjako on tapahtunut myös yhdistyneessä Saksassa: ”Kun moraalipasifisti huutaa yhdessä realistien kanssa politiikan barrikaadeilla, legaalipasifisti on hallitusvastuussa. Saksan ‘Sonderweg’ ja ‘Sonderbewußtsein’ ovat jäämässä historian unholaan. Saksalainen keskustelu ja politiikan jaot eivät juuri enää poikkea muista Länsi-Euroopan maista” (ma., 7).

Habermas palauttaa lukijansa lopuksi takaisin Kosovon ympärille kietoutuneeseen tarinaan laillistumisesta, YK-instituutioista ja maailmankansalaisuudesta. ”Asiat näyttävät toisenlaisilta, jos ihmisoikeudet mielletään, ei vain oman poliittisen toiminnan moraalisen arvo-orientoitumisen asteikkona vaan myös oikeutena, joka pitää juridisessa mielessä implementoida . . . Vasta kun ihmisoikeudet saavuttavat maailmanlaajuisessa demokraattisessa oikeusjärjestyksessä samanlaisen paikan kuin perusoikeuksilla on meidän kansallisessa perustuslaissa, voimme myös globaalilla tasolla ymmärtää oikeuden vastaanottajan ja kirjoittajan samoina. YK on muuttumassa suuntaan, joka sulkee ympyrän pakottavan oikeuden ja demokraattisen oikeudenkäytön välillä” (ma., 7). Habermas kysyy, kuka vastaa Euroopan takapihojen ”laillistumisesta” tulevaisuudessa. On hyvä muistaa, että asiat ovat muuttuneet 1990-luvulla erittäin nopeasti. Jos eurooppalainen hallituspolitiikka on saavuttanut korkeimman asteen valtiosäännöstyössä, se on myös saavuttanut tietynlaisen mukana juoksijan maineen. Kuvaavaa toisen maailmansodan jälkeiselle jakautuneelle Euroopalle oli, ettei se omissa integraatio-ohjelmissa juuri korostanut eurooppalaisia ratkaisuja maailmanpolitiikan avainratkaisuina. YK-kehityksessä tehdyistä jaoista löytyivät todelliset järjestyksediktomiat, jotka myös antoivat eurooppalaisille mahdollisuuden lukea maailmanpolitiikkaa erikoisella etäisellä tavalla, omaksua maailmanpolitiikan avainratkaisut annettuina, ohjesääntöinä, joihin tulee sopeutua tietyllä pelivaralla.

LÄHTEET

- Claude, Inis L. 1956. *Swords into Plowshares: The Problems and Progress of International Organization*. New York: Random House.
- Garcia-Mora, Manuel R. 1956. *International Law and Asylum as a Human Right*. Washington: Public Affairs Press.
- Habermas, Jürgen. 1999. Bestialität und Humanität. Ein Krieg an der Grenze zwischen Recht und Moral. *Die Zeit*, 29.4.1999.
- Korhonen, Pekka. 1983. *Hans Morgenthau. Intellektuaalinen historia*. Jyväskylän yliopiston valtio-opin laitoksen julkaisuja 46. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Koskenniemi, Martti. 1991. Voimankäyttö, kansainvälinen oikeus ja Kuwaitin kriisi. *Rauhan tutkimus* 7:2, 51–68.

- Lie, Trygve. 1954. *Rauhan puolesta. Seitsemän vuotta Yhdistyneiden Kansakuntien pääsihteerinä*. Suom. Aaro A. Vuoristo. Helsinki: Tammi.
- Reisman, W. Michael. 1988. Old Wine in New Bottles: The Reagan and Brezhnev Doctrines in Contemporary International Law. *Yale Journal of International Law* 13, 171–198.
- Schuman, Frederick L. 1952. *The Commonwealth of Man: An Inquiry into Power Politics and World Government*. New York: Knopf.
- Wallin, Risto. 1996. Rauhan käsitteiden uusi kategorisointi YK:ssa. Teoksessa Sakari Hänninen ja Jouni Vauhkonen (toim.), *Vai pelkkää retoriikkaa 3. Esseitä vallasta, vakuuttamisesta ja vaikuttamisesta*. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksen julkaisuja 70. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- White, Nigel D. 1993. *Keeping the Peace: The United Nations and the Maintenance of International Peace and Security*. Manchester: Manchester University Press.